

myndighed til at be-

gterne privilegier,
. Eksempelvis måtte
agt, hvorimod fan-
i alle de fjorten dage,
t til at vare. Der var
er deres forskellige

ed til at bestemme inden
er har for eksempel myn-
er for, en præst har myn-
politimand har myndig-
ler en bøde.

i gruppedannelse,
vogterne snart ud-
dentitet med egne
ned til at styrke det
en. Det betød, at del-
afkald på – en del
m individer for at

ruppepolarisering,
listancen mellem de
Tajfel, kapitel 4.5).
i det til verbale sam-
er, fordi fangerne var
erkende fangevogter-
u i karakter for at be-
lte at opføre sig som
ændte og dramatiske

itær

nyde deres overlegne
asse autoritære og
vede dem med magt
som autoritet, dvs. de
re fangernes adfærd.

De, der brød reglerne, blev for eksempel sat til at gøre wc rent eller tage armbøjninger. Straffene blev tit til ydmygelser – for eksempel blev fangerne tvunget til at smide tøjet og stå nøgne, mens vogterne fortalte fornedrende seksuelle vittigheder.

Som man fornemmer, løb forsøget af sporet. Det betød, at eksperimentet måtte afbrydes efter fem dage, fordi fangevogternes sadistiske opførelse eskalerede.

- Magten var blevet autoritær.
- Ved slutningen havde vagterne fået fuld kontrol over alle deres fanger, og de udnyttede deres autoritet videst muligt.
- Vogterne gik i deres nye roller langt ud over grænserne for „almindelig“ adfærd.

Autoritær

Man udøver magt i kraft af autoritet og samtidig ved hjælp af overdreven magt og straf. Man går ind for straf og belønning i forhold til strikse påbud og forbud. Man sætter stærke restriktioner op for individets frie udfoldelse, hvilket betyder, at individet kan føle sig undertrykt. Der er tendens til magtmisbrug, fordi regimet og embedsmændene bruger eller udnytter den magt, de har, uden at begrunde det. De kan derfor fremstå diktatoriske og magtfuldkomne, og deres autoritære fremfærd kan *eskalere* til et reelt *misbrug* af deres autoritet i form af vold osv.

Det viste sig, at fangevogterne misbrugte deres autoritet. En tredjedel af vagterne blev bedømt til at have været *sadistiske* i deres opførelse. Konsekvensen var, at nogle af de studerende, der spillede fanger, blev psykisk nedbrudt. To fanger måtte endda ret tidligt i forsøgt helt tages ud.

Flere fanger accepterede nærmest den sadistiske behandling med passivitet og resignation. Resignation betyder, at man trækker sig ind i sig selv og mister kampgejsten.

Begge grupper udviste flere negative følelser og fjendskab. Derudover udviste fangerne *sub-*

Sadisme

En persons lystfølelse stimuleres ved at påføre andre smerte og fornedrelse – eller overvære andre gøre det. Det kan være en seksuel lyst såvel som en *mental* lyst, der giver psykisk tilfredsstillelse.

missiv (underdanig) adfærd. Zimbardo og hans folk havde mange ting at analysere: *Hvorfor udnyttede fangevogterne deres magtposition? Hvorfor eskalerede volden og undertrykkelsen i fængslet?* De kom frem til nogle opsigtsvækkende konklusioner.

Forsøgets konklusioner

Zimbardo mente, hans forsøg kunne forklare, hvorfor det psykiske miljø i samfundsinstitutioner som fængsler ofte er kritisabelt dårligt. Zimbardo og hans forskerteam nåede til en konklusion efter forsøget og kom blandt andet frem til disse fem psykologiske mekanismer, som forklares i det følgende:

1. Rollens indflydelse og projektiv identifikation
2. Autoritetens indflydelse
3. Deindividualisering
4. Situationaliteten
5. Normaliteten

1) Rolle og projektiv identifikation

Zimbardos forsøg demonstrerede, hvilken indflydelse sociale roller har på vores adfærd. Vores roller hænger sammen med de *sociale arenaer*, vi færdes i, og de *grupper*, vi tilhører. Disse er langt hen ad vejen *determinerende* (bestemmende) for vores holdninger, adfærd og værdinormer. Vi har tendens til at leve os ind i vores roller, uanset om vi selv har valgt rollen eller ej.

Den frembragte adfærd afhænger i høj grad af de forventninger, der er til rollen. Man taler om *rolleforventninger*. Sådanne varierer fra gruppe til gruppe og fra social arena til social arena. På et diskotek kan der være en forventning om, at

man danser; på et værtshus, at man drikker en masse øl.

I forsøget *projicerede* fangevogterne deres holdninger og forventninger til fanger over på fangerne selv. Det blev tydeligt, at vogterne anså fangerne for at være *underdogs*, og at de forventedes at *adlyde*. I den grad fangerne levede op til fangevogternes *projektioner*, taler man om *projektiv identifikation*, altså at de påtager sig den anden parts *projektion* og nærmest lever op til den.

Sagt på en anden måde: Fangerne havde mistet deres vante identitet og var nu i en situation, hvor de tillagde sig de tanker om sig selv, som fangevogterne havde om dem. Dvs. at de identificerede sig med den rolle og de projektioner, som fangevogterne tillagde dem. De fik *indlært* dette ved hjælp af fangevogternes anvendelse af autoritet og straf.

Projektiv identifikation er en ubevidst forsvarsmekanisme. Ifølge Freuds teori træder forsvarsmekanismerne ubevidst i kraft, når psyken har behov for at beskytte sig selv.

2) Autoritetens indflydelse

At have autoritet betyder, at man *har ret til at bestemme* inden for en bestemt kontekst, og den, der modtager en ordre, forventes at efterkomme den. En lærer har autoritet til at bestemme, at hans elever skal aflevere en stil. En politimand har autoritet til at stoppe en bil på landevejen og tjekke, om føreren har drukket. En mor har autoritet til at sige, at hendes børn skal gå i seng.

En autoritet kan udstyres med forskellige attributter, der gør, at han eller hun virker mere som en autoritet. For eksempel fangevogteruniform, politikasket, præstekjole, hvid kittel (læge eller videnskabsmand) eller militære kommandostriber. *Autoriteter* er ikke sjældent ansat af det offentlige.

Forsøget viste, at folk er meget påvirkelige og parate til at adlyde folk, som de mener er en legitim autoritet eller en legitimerende ideologi. At denne autoritet samtidig har social og institutionel opbakning (her i form af et fængslet), øger lydigheden.

Det handler om, hvem der har kontrollen, og hvem eller hvad der styrer ens livsomstændigheder, og hvem man har tiltro til.

Zimbardos forsøg bekræftede fænomenet *kognitiv dissonans*: Man kan i visse situationer kan give køb på sine værdier og handle i modstrid med disse (kapitel 6.8).

Magt og autoritet går hånd i hånd, men *misbrug* af autoritet kan føre til *autoritær* adfærd, hvor man bakker sin autoritet op ved hjælp af sin overlegne position samt trusler om eller udførelsen af magtanvendelse. Man kan kræve ting, som normalt ligger uden for ens egentlige beføjelser.

Fangevogterne overdrev deres bestemmelsesret og var meget aktive med at tildele straffe.

I Zimbardos forsøg indtrådte fangevogterne i en *autoritær* magtrolle, dvs. de tilegnede sig ikke kun autoriteten (bestemmelsesretten), men blev tillige *autoritære* ved at forvalte deres *autoritet* dårligt. Deres fokus var på lydighed og straf. Frygt, vold, ydmygelser og trusler om vold anvendtes som *autoritært magtmiddel*.

3) Deindividualisering

Begrebet *deindividualisering* kaldes også *afperso-nificering*: Man fratager mennesker deres individuelle træk og vante personlighed. I Zimbardos forsøg skete det ved at klæde fangerne i fange-dragt. Samtidig blev de kaldt ved nummer i stedet for et navn.

Deindividualiseringen var med til at styrke gruppeidentiteten, alt imens de også mistede noget af deres sædvanlige, individuelle identitet.

Fangevogterne fik øget deres autoritet ved hjælp af deres uniformer. De havde et ikke-personligt forhold til fangerne, som blev styrket ved hjælp af fysisk og psykisk afstand, solbriller, særlige privilegier, straf og trusler om sanktioner.

Zimbardo fandt, at disse omstændigheder samt dette at tilhøre og agere inden for en bestemt gruppe giver medlemmerne en form for *anonymitet*, som *udvander deres følelse af personligt ansvar for egne handlinger*. De så at sige dækker sig ind under gruppen og *flygter fra deres personlige ansvar*.

der har kontrollen, er ens livsomstændigheder tilsat til. Æftede fænomenet i visse situationer er og handle i mod-). I hånd, men mis- l autoritær adfærd, titet op ved hjælp af t trusler om eller ud- Man kan kræve ting, or ens egentlige be-

deres bestemmelses- d til at dele straffe. trådte fangevogterne vs. de tilegnede sig mmelsesretten), men it forvalte deres auto- t på lydighed og straf. trusler om vold an- gtmiddel.

ig kaldes også afperso- nnesker deres indivi- nlighed. I Zimbardos de fangerne i fange- dt ved nummer i ste-

var med til at styrke s de også mistede no- dividuelle identitet. deres autoritet ved De havde et ikke-per- som blev styrket ved fstand, solbriller, sær- sler om sanktioner. se omstændigheder re inden for en be- nmerne en form for deres følelse af person- ger. De så at sige dæk- og flygter fra deres

Fangevogter med fange under Zimbardos fængsels-eksperiment. Bemærk de to forskellige påklædning.

Deindividualisering er lig med *tab af identitet* hos den enkelte, som igen medfører en mindskning af ens interesse for *social evaluering* (dvs. man bliver immun over for, hvad andre måtte mene).

Ifølge de socialpsykologiske teorier er effekten af *deindividualisering*, at gruppens adfærd bliver mere impulsiv, irrationel og uhæmmet, fordi adfærden ikke er underlagt den sædvanlige sociale kontrol eller ens personlige ansvarsfølelse.

I Zimbardos forsøg opførte de deindividualiserede fangevogtere sig brutalt over for de indsatte fanger, der også var deindividualiserede. På denne måde ser *anonymitet* ud til at kunne fremme forekomsten af aggressiv og asocial adfærd.

Når man ikke kan genkendes eller er distanceret fra offeret (for eksempel ved hjælp af solbriller), eller man føler, man ikke er i fare for at blive stillet til regnskab for sine handlinger, er det nemmere at følge ordrer. I et langt hierarki, hvor man skal adlyde, kan en ordre blive anonym, fordi man ikke altid ved, hvor den stammer fra. Man gør blot det, der bliver sagt – eller forventet!

4) Situationaliteten

Selve situationen er en væsentlig motivationsfaktor. Begrebet „situation“ betegner her de sociale rammer og de forhold, som de medvirkende befinder sig i. Det handler om samspillet mellem ens mentale tilstand, motivation og adfærd samt den umiddelbare sociale situation.

I forsøget kan deltagernes adfærd forklares som *situational* frem for *dispositional*. Dispositional betyder, at det er nogle medfødte karaktertræk i individets personlighed, som træder igennem. Det mente Zimbardo ikke, der var tale om i hans forsøg. Derimod fandt han, at *selve situationen* var medvirkende til, at begivenhederne udviklede sig på en uheldig måde.

Zimbardo konkluderede, at specifikke sociale situationer har signifikant indflydelse på vores adfærd og væremåde. Og i krisefyldte situationer (for eksempel krig) er det naturligvis endnu værre. I ekstreme situationer er selve situationen mere afgørende end en persons baggrund, identitet, karakter og værdinormer i øvrigt.

Man kan anvende denne metafor: Hvis man putter æbler ind i en rådden situation, bliver æblerne rådne. Det er ikke den enkelte person, der er et dumt svin, men derimod de sociale rammer og situationen, der kan få et menneske til at opføre sig som et dumt svin!

5) Normaliteten

Hypotesen om situationalitet fører direkte videre til *normalitetshypotesen*. Zimbardo havde ved udvælgelsen lagt vægt på, at forsøgspersonerne var så almindelige og normale som muligt, og at de frem for alt var emotionelt stabile. Alligevel udartede forsøget til noget uhyre voldsomt, grænseoverskridende og psykisk skadeligt.

Normalitetshypotesen tilsiger, at *alle* såkaldt „normale“ mennesker i bestemte situationer, i bestemte sociale roller og udstyret med autoritet kan bringes til at begå destruktive og inhumane gerninger. Dvs. alle almindelige mennesker kan under visse givne forhold udøve ondskab.

Forsøget bekræftede altså, at mennesker, som betragter sig selv som ordentlige samfundsborgere, er yderst formbare og sårbare. Der er altså en „indre svinhund“ i os alle, som kan komme frem under de „rette“ betingelser. Det skyldes, at pæne, almindelige mennesker vil gå langt i den *rolle*, de har, og når nogen, som de opfatter som en *legitim autoritet*, og *situationaliteten* tilskynder dem til det.